

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

KUR'ÂN KIRAATİNDE KAVRAMLAR ÜZERİNE BİR ANALİZ

AN ANALYSIS ON THE CONCEPTS IN THE QUR'AN

Yakup UZUN

Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Kıraat Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye.

yakupuzun@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7534-6880>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 06 Mayıs 2022 / 06 May 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 06 Temmuz 2022 / 06 July 2022

Yayın Tarihi / Published: 14 Temmuz 2022 / 14 July 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Güz/ July – Autumn 2022

Cilt / Volume: 8, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 960-983.

Cite as / Atıf: Uzun, Yakup. “Kur’ân Kıraatinde Kavramlar Üzerine Bir Analiz [An Analysis on the Concepts in the Qur’an]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 8/2 (Temmuz/July 2022), 960-983.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya>

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, insanların okuyup anlamaları ve ahkâmıyla âmil olmaları için kendilerini yoktan var eden Yüce Allah tarafından indirilmiş mu'ciz bir kelimedir. Bu ilahî kelâmın okunup anlaşılması ve ahkâmıyla amel edilme çabası, onun inişiyle birlikte başlamış ve günümüze kadar devam etmiş, şüphesiz bundan sonra da devam edecektir. İndiği ilk anda Allah Rasûlü (s.a.s), onu tebliğ edici olarak okumuş, okutmuş, anlamış, anlatmış ve hayatına yansıtmıştır. Bu yönüyle O, hayatı boyunca üsve-i hasene olmuştur. Onun bu güzel örneği, müminler tarafından hüsn-i kabulle alınmış, ondan sonra da devam ettirilmiştir. Tabii bu ameliyeye zamanla telifler eklenmiş, hem Kur'ân'ın okunmasına hem de anlaşılmasına yönelik sayısız eser telif edilmiştir. Bu özelliğinden ötürü Kur'ân, genelde insanlık özelde ise bütün müminler için cazibe merkezi olmuştur. Öte yandan Kur'ân'ın bu cazibesi kendini tebyin edici vasfında da tezahür etmiştir. Zira bir ayette vurgulanan bir mevzunun tamamlayıcı kısmı, bir başka ayette yahut başka bir sûrede olabilmektedir. Bu anlamda lafızlar/kavramlar, âyetler ve hatta sûreler mana yönüyle birbirini tamamlamaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'ın okunup anlaşılmasında bir nevi tedriciliği ifade eden kıraat, tertil, tilâvet ile tezekkür, tefekkür ve tedebbür terimleri ele alınmış ve bu terimlerin ifade ettikleri anlamlar lügatlar eşliğinde verilmiştir. Sonrasında bunların anlam çeşitliliği görülsün diye de bu lafızlar, âyetler bağlamında müfessirlerin yorumlarıyla verilmiştir. Neticede bunlar, her ne kadar birbirleri yerine zikredilen aynı kavramlar gibi algılansa da bunların anlam yapıları ve buldukları bağlamlar dikkate alınarak araştırma yapılmış ve bunların aynı şeyi ifade etmedikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tertil, Tilâvet, Tedebbür, Anlam.

Abstract

The Holy Qur'an is a divine word sent down by Allah Almighty for people to read, understand and act with their understanding. The effort to read, understand and act on this divine word began with his landing and has continued to the present day, will undoubtedly continue after that. At the first moment he landed, the Messenger of Allah (s.a.s), he read, read, understood, told and reflected it in his life as a messenger. In this aspect, he has been at the base all his life. This good example of him was accepted by the believers with great acceptance and continued after that. Of course, over time, copyrights have been added to this article, and numerous works have been copyrighted both for reading and understanding the Qur'an. Due to this feature, the Qur'an has become an attraction for all believers, especially if humanity is special. On the other hand, this charm of the Qur'an has also been manifested in its self-explanatory capacity. Because the complementary part of a subject highlighted in one verse may be in another verse or in another Surah. In this sense, the words/concepts, verses and even Surahs complement each other in terms of mana. In this context, the terms kıraat, tertil, recitation and contemplation, contemplation and afterlife, which express a kind of carelessness in reading and understanding the Qur'an, were discussed, and the meanings expressed by these terms were given along with the syllables. Then these phrases are given with the interpretations of the muftis in the context of the verses so that they can be seen to have a variety of meanings. As a result, although these are perceived as the same concepts that are mentioned interchangeably, research has been conducted taking into account their meaning structures and the contexts in which they are located, and it has been revealed that they do not mean the same thing.

Keywords: Qiraat, Tertil, Recitation, Tedebbür, Meaning.

Extended Abstract

It is a well-known fact that each work presented as a text has its own characteristics, and they have an important mission in understanding this work. The Qur'an, which is the last ring of divine revelation, also has a number of characteristics that are unique to it. The meaning attached to these characteristics has significantly shaped the views towards Him. At the beginning of these features are concepts with a depth of meaning. These concepts are; "Furkan", which distinguishes truth from falsehood; "Munir/Nur", because it turns darkness (cruelty) into light; "Mubarak", because it is loaded with blessings; giving advice and for reminding me "Zikr"; for the essence of the previous books affirming "Mossadegh"; because it contains advice saying "You"; glory, wisdom, wise, is filled with wisdom for is decremented by God as "Judge"; from the front and back does not come close to superstition "because the Saints/ Ali"; glad tidings to the righteous, containing no curvature in the absence of showing the way to salvation "ivecs We" because the Arabic language, thought on downloaded "His/ Declare/the tibya/"; in the sense of the word" heavy "Sakila Kavlen" etc. they are expressions. The fact that we consider each of these concepts mentioned in the Qur'an separately will exceed the size of our study. Therefore, instead of considering each of these separately, we will focus on the concepts that express the gradualism in the Qur'an.

The Qur'an, which is sent as a guide to the guidance of all mankind, was sent by the Messenger of Allah (p.a.s. it has been transmitted to humanity through). In this way, humanity was brought together with its unique message and it was intended for them to think about it. In many verses of the Qur'an, tertil, thank you, contemplation, contemplation, recitation, etc. concepts serve this purpose. In fact, this situation reveals the main characteristic of the recitation of the Qur'an. As a matter of fact, Almighty Allah, al-Maida 5/67. "O Messenger! Et communicated unto you from your Lord. If you don't do this, you won't have made His embassy." with his statement, he reminded the Messenger of his responsibility and declared that Murad-ı İlahi would only take place in this way. Hz. The fact that the Prophet also delivered the revelation to the people was realized by both conveying the message and exegesis. The main purpose of the communicate was not to declare a cellar, but to make people think about the content of revelation and to show the path of guidance.

The Holy Qur'an has been a work that has been constantly read and listened to since the moment it was sent down. As mentioned in the description of the Qur'an, the main attribute of this reading and listening can be called "A work that is worshiped by reading". Because when we look at the Kalam-ı İlahi, we see that some terms are used in terms of how recitation should be. These terms are kiraat, tertil, recitation, thanks, contemplation and tedebbur. Although there is a nuance between these terms mentioned in the relevant places, we can say that these terms Deconstruct the understanding of the verse. Based on this, it is necessary to understand these words well. Because these words remind us how the ability to read the Qur'an should be. As a matter of fact, the main purpose of the divine revelation that is Jul is to ensure that people understand this revelation and act in accordance with its commandments and prohibitions.

In this study, the terms kiraat, tertil, recitation and tezukur, contemplation and tedebbur were discussed, how long they have been in the Qur'an is indicated by numbers, the etymological structure and meanings of lügavi and istilahi are given with reference. At first glance, these words are thought to mean the same thing in groups of three, but when their meaning structures and the political context in which they are found are examined, it is seen that they do not mean the same thing, but have a hierarchy of meanings that completely complement each other. Because each of these concepts has its own meaning, each of them reflects its own unique way of reading. Firstly, if we make a ranking for the first group, it is understood that there are consecutive words that explain the purpose more than the word

tertil; tertil compared to the word kiraat; tertil compared to the word recitation; in the reading and reading comprehension.

The second group discussion, reflection and the wordings tedebbur, most of the time, are used interchangeably and, according to the process of the formation of perception like there's much of a difference between them is thought to be essentially has noted that even though there are serious differences between them. These differences give the topic a separate depth in terms of describing the process of perception formation. This situation shows that the words mentioned in the Qur'an are used consciously and for a certain purpose. Because the transformation of stimuli into sensations in the mind is the first stage of the perception process. According to the Qur'an, this is consciousness and ihsas. The next stage is the act of reasoning/understanding, which means making the right contact with the places where my feelings are related. At the first stage, it is thankful to express remembering something by focusing on the reasons and thinking deeply about the past; It is also contemplative for a person to turn to the unseen realm that is not possible to imagine through the verses that he can imagine. After a long and exhausting mental effort, which is the final stage, it is necessary to take the necessary measures for the future. It is also necessary to remember that it is not a coincidence that these last three words, in particular, also came in the tafe'ul pattern. Because this pattern is the "tekelluf" pattern in the Arabic language. This shows that a reader who has started his reading from the beginning with patience and has been doing it with tertil and recitation has moved this reading to a certain point with thanks and contemplation and has reached the final point with tedebbur.

Giriş

Metin olarak ortaya konan her bir eserin kendine has birtakım özelliklerinin bulunduğu, bunların o eserin anlaşılmasında önemli bir misyon yüklediği bilinen bir gerçektir. İlâhî vahyin son halkası olan Kur'ân-ı Kerîm'in de zatına mahsus birtakım özellikleri vardır. Bu özelliklere yüklenen anlam, O'na yönelik bakışları önemli oranda şekillendirmiştir.¹ Bu özelliklerin başında da mana derinliği olan kavramlar gelmektedir. Bu kavramlar; hakkı batıldan ayıran “Furkân”;² karanlığı (zulumât) aydınlığa çevirdiği için “Munîr/Nûr”;³ bereket yüklü olduğu için “Mübarek”;⁴ hatırlatıp öğüt verdiği için “Zikr”;⁵ önceki kitapların özünü tasdik ettiği için “Musaddik”;⁶ nasihat içerdiği için “Mev'iza”;⁷ izzet, ilim, hikmet sahibi Allah tarafından hikmetlerle dolu olarak indirildiği için “Hakîm”;⁸ önünden ve arkasından batıl yaklaşmadığı için “Azîz/Mecîd”;⁹ muttakiler için müjdelere içeren, hidâyet yollarını gösteren, içinde hiçbir eğriliğin bulunmaması sebebiyle “ivecsiz”¹⁰ (kusursuz); üzerinde düşünülün diye Arap lisanı ile indirilen “Mübîn/Beyân/Tibyân”;¹¹ ağır söz anlamında “Kavlen Sakilâ”¹² gibi kavramlardır. Kur'ân'da geçen bu kavramların her birini ayrı ayrı ele almamız, çalışmamızın boyutunu aşacaktır. Bu yüzden biz, bunların her birini ayrı ayrı ele almak yerine Kur'ân kıraatinde tedriciliği ifade eden kavramlar üzerinde duracağız.

Yüce Allah, ilahi mesajın muhatapları tarafından anlaşılmasını öncelediği için Kur'ân'da anlamaya vurgu yapan terimlere daha fazla yer vermiştir. Örneğin; el-Bakara 2/242. “كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.” “*Aklınızı kullanasınız diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.*” gibi ifadelerde bunu görüyoruz. Bu ve benzeri âyetlerde temel amaç, iman edenleri dalâletten hidâyete yöneltmek ve bunların hikmetli yolculuğunu kolaylaştırmaktır.¹³ Zira mümin, Kur'ân âyetlerini selim bir kalple okuyup dinlediği sürece bu ifadeleri, kendisi için bir kuvvet, manevi bir destek, doğruya kılavuzlayan bir rehber olarak telakki edecektir. Hidâyet, rahmet, nur¹⁴ ve şifa ihtiva eden bu ilâhî kitaptan da akl-ı selim sahibi olanlar, yetenekleri ve ilmî birikimlerine göre bir şeyler alabilmektedir.¹⁵ Kapsamlı ve fonksiyonel bir anlama ve kavrama ise ancak Kelâm'ın bir bütün olarak ele alınmasıyla mümkün

¹ Ali Rıza Gül, “Geleneksel Kur'an Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (2006), 12-13.

² Âl-i İmrân 3/4; el-Furkân 25/1.

³ Âl-i İmrân 3/184; el-A'raf 7/157.

⁴ el-En'âm 6/92.

⁵ el-A'raf 7/63; Hûd 11/120.

⁶ Fâtır 35/31.

⁷ Hûd 11/120; Nûr 24/34.

⁸ Yûnus 10/1; Lokmân 31/2; Yâsîn 36/2; ez-Zümer 39/1; el-Mü'min 40/2; Fussilet 41/2; el-Câsiye 45/2; el-Ahkâf 46/2.

⁹ Fussilet 41/42; Kâf 50/1; el-Burûc 85/21.

¹⁰ ez-Zümer 39/28.

¹¹ Âl-i İmrân 3/138; en-Nahl 16/89, 102; el-Kehf 18/1; en-Neml 27/2; ez-Zuhruf 43/2; ed-Duhân 44/2.

¹² el-Müzzemmil 73/5.

¹³ el-Bakara 2/ 257; el-Hadîd 57/9.

¹⁴ Yûnus 10/57.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/7.

olabilmektedir.¹⁶ Bu nedenle bu alanla ilgili Nevevî,¹⁷ Beyzâvî¹⁸ ve İbnü'l-Cezerî¹⁹ gibi önceki müellifler; Sağman,²⁰ Madazlı,²¹ Fırat,²² Maşalı²³ ve Güloğlu²⁴ gibi günümüz araştırmacıları tarafından birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bizim konu edindiğimiz bu çalışmada ise Kur'ân'ın okunup anlaşılmasında adeta birbirinin mütenmimi mesabesinde olduğunu düşündüğümüz kıraat, tertîl, tilâvet ile tezekkür, tefekkür ve tedebbür terimleri bir bütün olarak ele alınmış, öncelikle bu terimlerin etimolojik yapıları üzerinde durulmuştur. Sonrasında bu lafızların anlam çeşitliliği lügatler eşliğinde ortaya konulmuş, anlam derinliği ve çok boyutlu mana zenginliği görülsün diye de âyet bağlamında yer yer tefsirlere müracaat edilmiştir.

1. Anlama Merkezli Okuma

Bütün insanlığı hidâyete kılavuzcu olarak gönderilen Kur'ân, Allah Rasûlü (s.a.s) aracılığıyla insanlığa ulaştırılmıştır. Böylelikle onun eşsiz mesajıyla insanlık buluşturulmuş ve bunun üzerinde düşünmeleri amaçlanmıştır. Kur'ân'ın birçok âyetinde tertil, tezekkür, tefekkür, tedebbür, tilâvet vb. kavramlar, bu amaca hizmet etmektedir. Aslında bu durum, Kur'ân tilâvetinin temel vasfını ortaya koymaktadır. Nitekim Yüce Allah, el-Mâide 5/67. “*Ey Rasul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.*” ifadesiyle Rasûlü'ne sorumluluğunu hatırlatmış ve Murad-ı İlâhî'nin ancak bu şekilde gerçekleşeceğini beyan etmiştir. Hz. Peygamber'in de vahyi insanlara ulaştırması, hem tebliğ hem tebyîn hem de tefsir etmek suretiyle gerçekleşmiştir. Tebliğdeki asıl amaç da, mahza ilan etmek olmayıp, insanların vahyin muhtevası üzerinde düşüncelerini sağlamak ve hidâyet yolunu göstermek olmuştur.²⁵

Vahyi idrak etmek ve bunu şuurulu imana çevirmek, İslâm'ın ana prensiplerindedir. Buna göre tilâvet edilen âyetlerin idrak edilmesi, ardından selim bir kalple bunlar üzerinde düşünülmesi, okuyan ve dinleyenlerde ciddi etki uyandıracaktır. Nitekim bazı sahabîlerin, Allah Rasûlü'ne nazil olan âyetleri dinlediklerinde, bu âyetlerdeki hakikatlere vâkıf olmalarından ötürü gözlerinden yaşların boşaldığı görülmüştür.²⁶ İşte bu sahabîleri dinlerken ağlamaya sevk eden şey, dinlediklerini kalben fehmetmeleridir. Bu yüzden dini ilimlerde

¹⁶ Osman Aydın, “İslam Düşüncesinde Kur'an Tasavvurları Ve Kur'an Anlayışımız”, *İslami İlimler Dergisi Yayınları* (2007), (I. Kur'an Sempozyumu 14-15 Ekim 2006), 24-25; Osman Aydın, “Mutezile Geleneğinin Kur'an-ı Kerim Tsavvuru”, *İslami İlimler Dergisi Yayınları* 1/2 (2006), 56-58.

¹⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Ezkâr min kelâmi seyyidi'l-ebâr* (Kâhire, ts.).

¹⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.).

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. thk. Zekeriyâ Amirât. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

²⁰ Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1958).

²¹ Ahmet Madazlı, “Kur'an Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2, (1985), 310-329.

²² Yavuz Fırat, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırılması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, (2002), 257-273.

²³ Müntheha Maşalı, “Kur'an Okumanın Keyfiyeti ve Okuma Düzeyleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Usul İslam Araştırmaları* 15/15 (Haziran 2011), 75-89.

²⁴ N. Vildan Güloğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015).

²⁵ Hayreddin Karaman, vd., *Kuran Yolu Türkçe Meâlî ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/311-313.

²⁶ el-Mâide 5/83.

derin kavrayışın önemli olduğu söylenmiştir. Zira gerçek manada anlamayan kalplerin, imandan uzaklaşma tehlikesi vardır.²⁷ Allah'ı anma hususunda kalpleri katılmış olanların dalâlet yolcusu olması gibi benzeri ifadeler,²⁸ âyetler üzerinde aklî bir idrakin yanı sıra kalbî bir itminanın da bulunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da birçok âyette inananların birtakım vasıfları zikredilmiştir. Bu vasıflar arasında dikkat çekenlerden biri de anlama merkezli tilâvetin, müminler üzerinde oluşturduğu halet-i ruhiyedir. Nitekim “*Âyetler kendilerine okunduğunda veya yeni bir sûre nazil olduğunda müminlerin imanlarının arttığı, Allah'ın ismi zikredildiğinde de kalplerinin titrediği.*” bildirilmiştir.²⁹ Bu gibi âyetlerde, müminlerin Kur'ân'ı nasıl okuyup dinlemeleri gerektiği anlatılmıştır. Dolayısıyla Kelâm-ı İlahî'ye öyle bir konseptle yaklaşılmalı ki okunan ve dinlenen âyetler, kişide bir heyecan, imanda bir itminan oluştursun. Binâenaleyh Kur'ân okuma ve dinleme tavrımız, bu âyetlerin rehberliğinde yeniden değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bu bağlamda Kur'ân'ı anlamada bazı kavramların anlaşılması kaçınılmazdır. Zira asıl meselelerle ilgili mesajların, özellikle kavramlar üzerinden anlatıldığı unutulmamalıdır. Öncelikle bunlar idrak edilmeden ve Kur'ân'ın iç bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmadan, Kur'ân mesajının anlaşılması mümkün değildir. Bu sebeple biz, bu aşamada bu kavramları ele almak istiyoruz.

2. Kur'ân Tilâveti ile İlgili Kavramlar

Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği andan itibaren devamlı okunan ve dinlenen bir kelim olmuştur. Bu okumanın ve dinlemenin temel vasfı, Kur'ân tarifinde de geçtiği üzere “Okunması ile ibadet edilen bir eser” şeklinde hülâsa etmek mümkündür. Zira Kelâm-ı İlahî'ye baktığımızda tilâvetin nasıl olması gerektiği hususunda bazı terimlerin temâyüz ettiğini görmekteyiz. Bu terimler; kıraat, tertîl, tilâvet, tezekkür, tefekkür ve tedebbürdür. İlgili yerlerde zikredilen bu terimler arasında nüans bulunmakla beraber, bu terimlerin âyeti kavrama konusunda temerküz ettiğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle söz konusu bu lafızları iyi kavramak gerekir. Çünkü bu lafızlar, Kur'ân okuma vasfının nasıl olması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır. Nitekim nazil olan ilahi vahyin temel gayesi, insanların bu vahyi anlamalarını sağlamak, emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmelerini temin etmektir. Bu nedenle vahiy tarihine göz attığımızda, “*(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye biz her Peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik.*”³⁰ ifadesiyle karşılaşırız. Bu ifadede geçtiği üzere her peygamberin, kendi toplumu içinden seçildiğini ve dolayısıyla onlarla aynı dili konuştuklarını görmekteyiz. Aksi olması durumunda, vahyin öğüt ve nasihat yüklü mesajı, insanlar tarafından anlaşılmayacak, neticede Murad-ı İlahî yerini bulmayacaktır.

²⁷ el-A'raf 7/179; et-Tevbe 9/122, 127.

²⁸ ez-Zümer 39/22.

²⁹ el-Enfâl 8/2; et-Tevbe 9/124; el-Hac 22/34-35.

³⁰ İbrahim 14/4.

2.1. Kıraat, Tertîl ve Tilâvet

2.1.1. Kıraat

Kıraat lafzı, “قرأ” kökünden türemiş bir mastar olup fiil olarak âyet, sûre, emir, nehy, va’d, vaîd, kıssa vb. anlamlara gelmektedir. Ayrıca bu lafız; ulaştırmak, atmak, okumak, anlamak, söylemek, taatte bulunmak, gebe olmak, doğurmak, gözükmez hale gelmek, geri kalmak, geri dönmek ve yaklaşmak anlamlarını da ihata etmektedir. Söz konusu lafız, isim olarak bilinen vakit, kâfiye, kadının hayız ve temizlik hali, bulaşıcı hastalık vb. anlamlarda kullanılmıştır.³¹ Bazı dil âlimlerine göre bu lafız, daha ziyade toplamak anlamını ifade etmektedir.³² Bazılarına göre ise kıraat, okuma anında harfleri ve sözcükleri bir araya getirip bunları birbirine iliştmektir. Zira tek bir harfin okunmasına kıraat denilmemesi de bunu destekler mahiyettedir.³³

Kıraat kavramının, tilâvet ile yakın bir münasebeti vardır. Öyleki pek çok sözlükte ve tefsirde “kıraat etmek” tilâvet anlamına geldiği bildirilmiştir. Kıraat lafzı, bu meyanda Kur’ân’da geçmemekle beraber, bunun türediği kök olan “قرأ” fiili farklı şekillerde toplam 88 yerde geçmektedir. Bunların 70 tanesi “قُرْآنٌ” şeklinde harf-i tarifsiz, 50 tanesi “الْقُرْآنُ” şeklinde harf-i tariflidir. Bunların dışında 17 yerde ise farklı fiil kalıplarında, bir yerde de “قُرُوءٌ” şeklinde mastar olarak geçtiği görülmektedir.

Kur’ân, sürekli okunması gereken bir kitaptır. Nitekim nazil olan ilk âyetlerde de kıraat lafzının iki kez zikredilmesi, onun her daim tilâvet edilmesi gereken bir eser olduğunu hatırlatmaktadır.³⁴ Örneğin; vahiy sürecinin ilk yıllarında Allah Rasûlü’ne (s.a.s) “وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا” “Kur’ân’ı tane tane, hakkını vererek oku.”³⁵ denilmesi Kur’ân lafzının, Kur’ân’ın nüzülüyle birlikte Müslümanlar tarafından kullanıldığını açık bir biçimde göstermektedir. Öyleki bu lafzın hemzeli olup olmaması gündeme alınmış bazı müelliflerce bu konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İmam Şâfiî (ö. 204/820) de değerlendirme yapanlara dâhil olmuş, Kur’ân lafzının etimolojisinde hemze bulunmadığını söylemiştir. Ona göre Kur’ân lafzı Allah Rasûlü’ne (s.a.s) nazil olan son ilahi kitaba verilen özel bir isimdir.³⁶

³¹ Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbu'l-'Ayn müretteben alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrût: Dâr'ül-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2002), 3/1453; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrût: ed-Dâru's Şâmiyye, ts.), 668- 669; Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî, *el-Muhîd fi'l-luga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Beyrût, ts.), 4/9-10; Ebü Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Sihâh*, thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 845; İbn Sîde Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-'azam fi'l-luga*, thk. Abdülhamîd Hendâvî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/469-472; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/63; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût, ts.), 1/128-133; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 62; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyin ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-hayât, ts.), 1/101-103; Mütercim Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs, el-Okyanûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûs*, (1305/1887), 1/43-45; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vesît* (Kahire: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1972), 722; İsmail Aydın, *Kur'an Tarihi* (İzmir: Tibyan Yayınları, 2014), 13.

³² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 1/102; Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs*, 1/44.

³³ İsfahânî, *Müfredât*, 668.

³⁴ el-Alak, 96/1-3.

³⁵ el-Müzzemmil 73/4.

³⁶ Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Mektebetü'd-Darî't-Turas, 2005), 106.

Kıraat ve türevlerinin birçok âyette geçtiğini belirtmiştik. Bu yerlerden biri de el-A'raf 7/204. “وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ.” “Kur’ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.” ifadesidir. Âyetin içeriği dikkate alındığında Kur’ân’ın öğütlerinden istifade etmek ve onu pratikte hayata yansıtmak için onun pür dikkat dinlenmesi istenmektedir. Taberî (ö.310/922), bu ifadeyi Kur’ân tilâvetini anlamak ve öğütlerinden istifade etmek için dikkatli dinlenmesi, tedebbür için de olmazsa olmaz diyerek kıraat ile anlam ilişkisine vurgu yapmıştır.³⁷ İbn Kesîr (ö.774/1372), Yüce Mevlâ’nın tilâvet edilen Kelâm’a hürmeten dikkatle takip etmeyi emrettiğini bildirmiş, İbn Aşur (ö.1970) ise âyette zikredilen “istima” lafzının mecâzi anlam taşıdığını, bunun da Kur’ân’a sarılmak anlamına geldiğini ifade etmiştir.³⁸ Buna göre Kur’ân tilâvet edildiğinde mümin ona ilgisiz kalmayacak, tedebbür kulağıyla saygılı bir şekilde dinleyecektir. Çünkü O, her şeyden öte Allah’ın kelâmıdır. Diğer bir ifadeyle Kur’ân’ı dinlememek, Allah’ın konuşmasını dinlememek, bir nevi ona saygısızlık etmek demektir. Ayrıca anlamları üzerinde tefekkür etmek, rahmet ve bereketinden istifade etmek son derece dikkatli olmayı gerektiren bir husustur.³⁹

Kur’ân lafzının semantik örgüsü Müslümanların Kur’ân’a yaklaşımları hakkında bize bilgi vermektedir. Zira mümin haddi zatında, potansiyel bir okuyucudur. Tabi bu okuma, sıradan bir okumadan ziyade ikrar ve inkiyadla beraber bağlılığın zirve yaptığı bir nevi adanmışlık ruhunu yansıtan bir okumadır. Müminlerin Kur’ân’la olan bu ilişkisi, mahza Kelâm-ı İlahî’ye özgü olup diğer eserler için söz konusu değildir. Çünkü Kur’ân, meşru olan her zaman ve mekânda müminin yaşamına yön veren ilahî bir rehber olmuştur. Bu nedenle mümin, “Kur’ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.” ifadesindeki susmayı bile bu diyalogun bir parçası olarak görmüştür.⁴⁰ Öte yandan Kelâm-ı İlahî’nin okunan bir kitap olduğunu bu kitap olma vasfını, onun “Tilâvet” lafzı ile beraber zikredildiği âyetten de anlıyoruz. Nitekim Yûnus 10/61. “وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ.” “Kur’ân’dan bir bölüm okusan.” ifadesinde Kur’ân lafzının isim olduğunu buna mükâbil tilâvet lafzının bir fiil olarak okuma eylemini ifade ettiğini görmekteyiz. Yine bir başka ifadeye⁴¹ Kur’ân lafzının, “Kıraat” lafzıyla birlikte zikredilmesi konuyu destekler mahiyettedir.

Allah Rasûlü’ne nazil olan Kur’ân, onun en büyük mucizesidir. Onun mucizevî yönünü birçok açıdan ele almak mümkündür. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus, üzerinde tefekkür edilerek okunan kıraatin, Kelâm-ı İlahî’nin bu mucizevî yönünü daha berrak ve belîğ bir tarzda ortaya çıkarmasıdır. Zira kıraat lafzının zikredildiği âyetlere genel olarak bakıldığında bu âyetlerdeki temel vasfın, anlayarak okumak olduğu görülecektir. Nitekim el-Hicr 15/1. “الرَّأْيُ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ” “Elif-lâm-râ. Bunlar kitabın, apaçık Kur’ân’ın

³⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2000), 13/345.

³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/345; Muhammed el-Fâzil b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve’l-Tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru’l-Tûnusîyye, 1984), 9/238-240.

³⁹ Hayreddin Karaman, vd., *Kuran Yolu Türkçe Meâli ve Tefsiri*, 2/654.

⁴⁰ İsmail Albayrak, “Müslüman Toplumda Kur’an-ı Kerim’in Yeri ve Tefsiri”, *Diyanet İlmî Dergisi* (Kur’an Özel Sayısı), (2012), 460.

⁴¹ el-Müzzemmil 73/20. “فَاقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ.” “Artuk Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun”.

âyetleridir.” gibi ifadelerden anlaşıldığı üzere Kur’ân’ın beyan vasfından ötürü anlaşılmasının kolay olduğu vurgulanmıştır. Kur’ân’ın Arapça olarak nazil olduğuna işaret eden ifadelerde de dikkat çeken nokta, onun anlaşılması hususudur. Bu yüzden ilahî sünnet gereği önceki peygamberlerde olduğu gibi Allah Rasûlü de (s.a.s) vahyi, kendi kavminin diliyle almıştır.⁴²

Netice itibarıyla kıraat lafzının geçtiği ifadelerde, Kur’ân’ın sadece lafzî yönünün ön plana çıkarıldığını ve anlaşılmadan okunmasını doğrudan ve dolaylı yönden destekleyen herhangi bir ifade mevcut değildir. Aksine kıraat lafzının geçtiği âyetlerdeki sıyak/sibaka bakıldığında, Kur’ân kıraatinin hem okuma hem anlama eksenli bir eylem olduğu açık bir şekilde görülecektir.

2.1.2. Tertîl

Okumayla ilgili kavramlardan biri de tertîldir. Tertîl kavramı, diğerlerine nazaran Kur’ân’da az geçmektedir. Onun az geçmesi önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine Kelâm-ı İlâhî’yi okumanın esasını net bir şekilde ortaya koyan bir nitelikte bulunması, tertîlin önemini izhar etmesi açısından yeterlidir. Tertîl lafzının Kur’ân’daki zikrine geçmeden önce bu lafzın etimolojik yapısı ile lügavi ve istilahî anlamları üzerinde durmak istiyoruz.

Tertîl lafzı, RTL/“رتل” fiilinden türemiş tefîl bâbından mastardır. Lafzın sülasi mücerred hali رتلاً , رتلاً , رتلاً şeklinde olup, mezid tefîl bâbında ise رتلاً , رتلاً , رتلاً şeklinde gelmektedir. Lügatlerde “رتل” bir şeyin âhengini, güzelliğini ve latifliğini ifade etmek için zikredilmiştir. Ayrıca dişlerin beyazlığı, aralarının açık olması anlamına geldiği gibi söylenmiş güzel söz, sözün yerinde telifi, aşikâr olması, acele etmeden düzenli söylenmesi, tilâvetin aheste olması, harflerin hakkının ve mustehakkının verilmesi vb. anlamlara da gelmektedir.⁴³ Bu meyanda Hz. Ali (ra), “Tertîl, harflerin tecvîdini (lâzımî ve ârizî sıfatlarını gözeterek ve her bir harfî mahrecine döndürerek okumak) ve vakfları (durak yerlerini) bilmektir”⁴⁴ demiştir. İsfahânî, “Tertîl, kelimeyi ağızdan suhûletle, düzgün bir şekilde çıkarmaktır”⁴⁵ şeklinde tarif etmiştir. Gazzâlî ise “Kur’ân okumaktan maksat, anlamaktır. Tertîl üzere okumak da anlamaya katkı sağlayacaktır”⁴⁶ ifadesini kullanmıştır.

Kur’ân’da “رتل” kökü, iki âyette ikişerli toplamda dört defa geçmekte olup, Kur’ân lafzıyla beraber zikredilmiştir. İki yerde tefîl bâbında fiil; iki yerde ise mastardır. Bunlardan biri, “أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا”⁴⁷ “Kur’ân’ı tane tane, hakkını vererek oku.” ifadesidir. Tertîl

⁴² İbrâhîm 14/4. “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ” “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın”.

⁴³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘Ayn*, 1/650-652; İsfahânî, *Müfredât*, 668- 669; Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa*, 9/424; Cevherî, *Sihâh*, 390; İbn Sîde, *el-Muhkem*, 9/474-475; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 11/265; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1296-1297; Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, 7/334- 335; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/321; Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs*, 3/218-219; Komisyon, *el-Mu‘cemu'l-Vesît*, 327; Akif Aydın, “Kur’an-ı Kerim Okumanın ve Dinlemenin Fazilet ve Âdâbı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 127-152; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 76.

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ’âtü'l-‘aşr*, 1/166.

⁴⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 341.

⁴⁶ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*, trc. Ali Aslan (İstanbul: Merve Yayınları, 1993), 1/801.

⁴⁷ el-Müzzemmil 73/4.

lafzı, bu ifadede kelâmın düzgün okunmasını ve anlamın net bir biçimde ortaya çıkışını simgeleyen bir semantiğe sahiptir. Binaenaleyh harf ve lafızların doğru okunması, anlamın sahih olarak ortaya çıkışını mümkün kılacaktır. Bu ise ancak Kelâm-ı İlahî'yi tertîl ile okumakla elde edilebilir.

Bu ifadedeki tertîl lafzıyla ilgili dilcilere ve müfessirlere bakıldığında birbirine yakın ama birbirinden farklı ifadeler zikrettikleri görülür. Örneğin; Mâtürîdî (ö. 333/944), “Tertîl, tebyîn anlamındadır”⁴⁸ demiştir. Râzî (ö. 454/1062), “Tertîl, kalbin huzuru ve marifetullahın kemale ermesidir”⁴⁹ şeklinde ifade etmiştir. Kurtubî (ö. 671/1273) ise “Kelâm-ı İlahî'yi tertîl ile okumak, acele etmeksizin anlamını düşünerek okumaktır”⁵⁰ demiştir. İbn Manzûr da (ö. 711/1311) tertîl lafzıyla ilgili İbn Abbas'ın, tertîl, “Açık açık tebyîn edilmesi!”; Dahhâk'ın “Kur'ân'ın harf harf okunması!”; Ebu İshak'ın, “Harflerin tamamının açık, anlaşılır bir tarzda işbâ' ile okunması” ve İbn Mücâhid'in “yavaş yavaş okunması” şeklindeki tariflerini nakletmiştir.⁵¹

Görüldüğü üzere tertîl âyetiyle ilgili değerlendirme yapan müelliflerin hemen hepsi, Kur'ân'ın anlamına işaret etmiş ve onun tilâvetinin bu meyanda olmasının lüzumuna vurgu yapmışlardır. Âyetin, öncesi ve sonrası göz önüne alındığında bu ifadede, Allah Rasûlü'nün (s.a.s) geceyi ihya edişine de vurgu yapıldığı görülecektir. Öte yandan hatırlanacağı üzere el-Müzzemmil Sûresi, Peygamberliğin ilk yıllarında inmiştir. Yüce Allah'ın, vahyin hemen ilk yıllarında Rasûlü'ne Kur'ân tilâvetiyle ilgili bu ta'limi, onun sonraki süreçte kendisine inen âyetleri, nasıl bir konsept ile okuyacağını da belirlemiştir. Zira bir metin ne kadar edebi olursa olsun, gereği gibi okunmazsa o metnin edebiliği ortaya çıkmayacaktır. Bu sebeple metni tertîl ile okumak, lafzın mana ile ahengini ve dolayısıyla ruhî ve manevî doyunluğunda da beraberinde getirecektir.

Sakin ve içselleştirilerek okunan Kur'ân'ın, hem okuyucu hem de dinleyicilerde bıraktığı etki ile med ve mahrecine dikkat etmeden, dil kurallarını hiçe sayarak, gelişigüzel tilâvet edilen Kur'ân arasında kıyas edilemeyecek farklar vardır. Bu durum, yalnız İlahî Kelâm'ın tilâveti için söz konusu değil, hemen bütün eserler için geçerli olan bir husustur. Binaenaleyh mana esas alınarak tilâvet edilen bir metinde, nerede vakf yapıp, nerede vasledileceği, nerede sesin yükseltilip nerede alçaltılacağı gibi hususlar, metnin mesajının doğru bir şekilde aktarılıp sahih anlamın ortaya çıkmasında kritik öneme haizdir. Bu noktada gönülleri ve kalpleri cezbeden, i'cazın zirvesinde bulunan Kur'ân'ın, bazı kaideler dikkate alınarak okunması evleviyet arzeder.

Tertîl lafzının Kur'ân lafzıyla beraber geçtiği diğer âyette ise, inançsızların Kur'ân'a karşı tutumları ele alınmıştır. Zira inançsızlar, vahyin peyderpey inişini sorgulamışlar, Kelâm-ı İlahî'nin toptan, tek bir seferde nazil olmamasını garipsemişlerdir. Yüce Allah, el-Furkân 25/32. “وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً” “Kur'ân ona bütünüyle bir defada

⁴⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 10/272.

⁴⁹ Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ahmed b. el-Hasen b. Bündâr er-Râzî el-İclî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 30/174.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin v.dğr. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 21/322-323.

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/265.

indirilseydi ya!” diyorlar” ifadesiyle onların iddialarına yer vermiş, aynı âyetin devamında “*وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً*” *“Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”* ifadesiyle onun belli bir zaman diliminde indirilme gerekçesini beyan etmiştir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, kalbin Kur’ân’daki mesajları kavrayıp özümseyebilmesi O’nun; tane tane, anlaşılabilir ve belli bir sürece yayılarak okunmasıyla ilişkilidir. Bu ifadedeki tertil lafzıyla ilgili müelliflerin genel değerlendirmelerine baktığımızda “Senin şahsında diğer müminlerin kalbine yerleştirelim, senin kalbine itminan verelim diye acele etmeden Cebrail’in (a.s) lisanıyla ağır ağır okuduk” şeklinde benzer ifadeler kullandıklarını görmekteyiz.⁵² Öte yandan Kur’ân’ın zamanın şartları dikkate alınarak indirilmesi, inançsızların söylediği gibi bir nakısa olmayıp, aksine insanın ve toplumun ruh halini gözleterek indirilmiş olması onun mükemmellik alâmetidir. Şunu da ifade edelim ki, Kur’ân sırf inanmış olmak için inanmayı değil, aksine O, araştırarak, düşünerek, tefekkür ederek, akıl yürüterek tahkiki imana yönlendirir. Üstelik bunu şahadet alanıyla sınırlamaz, gaybi alandaki inanç konularında da yapılmasını öğütler.⁵³

Tertil başlığı bağlamında ülkemizde son yıllarda “temsili okuma” ifadesi ile Kur’ân’ı anlama ve kavramaya yönelik birtakım çalışmaları ve teşvikleri hatırlamak yerinde olacaktır. Bu meyanda bu çalışmayı ilk defa gündeme getirip, eserinde bu kavrama yer verenlerden biri Ali Rıza Sağman’dır. Sağman, temsili okumaya “Mana harflerine, kelimelerin manalarına, âyetlerin mantık ve müddealarına uygun tarzda okuma anlamı yüklemiştir.⁵⁴ Bu okuyuş türünde, Kur’ân’ın içeriğine göre melodiler oluşturmak da vardır.⁵⁵ Bu kavrama yer verenlerden biri de Ramazan Pakdil’dir. O, temsili okumayı “Kur’ân’ı, tilavet edilen mahallin içerdiği anlama muvafık bir edayla, sesin yükseltilmesi (raf-ı savt) veya sesin alçaltılması (haf-dı savt)” hali olarak tanımlamıştır. Diğer bir ifadeyle söz ve anlamı, hem okuyana hem de dinleyene kavratacak şekilde okumaktır.⁵⁶ Bu bilgilerden hareketle tertil lafzı bağlamında efradını cami, ağyarını mani bir ifade kullanacak olursak temsili okuma, bir metni Arapça kaidelere dikkat ederek, tecvîd, vakf-ibtida, belağat, tefsir, musiki ve hatta psikoloji bilimlerinden faydalanarak icrâ etme sanatıdır, diyebiliriz.⁵⁷

Son olarak verdiğimiz bu bilgilerden hareketle genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse, Kur’ân daha iyi anlaşılabilir ve emirleri doğrultusunda sebat edilsin diye vahyin hemen ilk yıllarında tertille okuma emri verilmiş, Peygamber şahsında bu okuyuş, müminlere

⁵² Ebû Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/824), *Mecâzî’l-Kur’ân*, nşr. M. Fuad Sezgin (Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, ts.), 2/32; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 8/24; İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdû’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr* (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1404/1984), 4/88; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâye’l-Kur’âni’l-kerîm* (Riyâd: Mektebetü’r-Riyâdî’l-Hadîse, ts.), 4/177; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1389/1971), 6/209; Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-‘azîm ve’s-seb’îl-mesânî* (Beyrût Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts), 19/15.

⁵³ Muhammed Hamidullah, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, trc. Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan yayınları, 2013), 20-23.

⁵⁴ Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, 36; Hayrunnisa Nefes, *Kur’an Tilavetinde Temsili Okuma* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2013), 7.

⁵⁵ Hamidullah, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, 101.

⁵⁶ Ramazan Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 217.

⁵⁷ Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, 78.

özendirilmiştir. Zira tertîl, düşünmeyi ve anlamayı önceliyor, hemzeye hakkını vererek okumayı, harekeyi tam telaffuz etmeyi, medlerin hakkını gözetmeyi, harfleri birbirine karıştırmadan okumayı da ihata ediyor.⁵⁸ Bu yönüyle tertîl, “kıraat”e nazaran daha üst düzey bir okuyuş şeklidir diyebiliriz.⁵⁹

2.1.3. Tilâvet

Tilâvet “تِلَاوَةٌ” lafzı, tetlû/telâ kökünden türemiş bir isimdir. Bu lafızla ilgili etimolojik inceleme yapılmış bu kökten türeyen fiil ve isim hakkında bir hayli farklı ifadeler zikredilmiştir.⁶⁰ Bu lafız, fiil olarak hem sülâsî mücerred (birinci, ikinci ve üçüncü bab) hem de mezîd bablarda kullanılmıştır. Bu haliyle tilâvet; bir şeye tabi olmak,⁶¹ bir âyetin ardından diğer âyete devam etmek,⁶² ittiba etmek, kelamın düzgün bir şekilde teleffuz edilmesi için harfleri ve kelimeleri ardı ardına sıralamak,⁶³ aralarında başka bir şey olmayacak şekilde takip etmek,⁶⁴ izlemek, ardına düşmek,⁶⁵ bir şeyin etrafını dolaşmak,⁶⁶ bir şeyin ışığından istifade etmek, aydınlanmak,⁶⁷ takip için davet edilmek⁶⁸ vb. anlamlara gelmektedir. Ayrıca Kur’ân’ı hem tilâvet etmek hem de emir ve yasaklarını hayata tatbik etmek suretiyle Kelâm-ı İlahî’ye uymak şeklinde tarif edilmiştir. Yine manasını idrak etmek için onu tecvîd kaidesi ile tertîl üzere okumak şeklinde de tanımlanmıştır.⁶⁹

Tilâvet lafzı ve türevleri Kur’ân’da toplamda 63 yerde geçmekte olup anlamak, tabi olmak vb. farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin; el-Bakara 2/121. “الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ” “Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya.”

⁵⁸ Ebû'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2008/1429), 212-215.

⁵⁹ Fırat, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırılması”, 265.

⁶⁰ Bu lafzın yapısı ve anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Kurâ' en-Neml, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hasen el-Hünâî, *el-Müntehab min garîb-i kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed b. Ahmed el-Umerî (Mekke-i Mükerrreme: Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1409/1989), 1/145, 278, 356, 764; Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîr fi'l-luga*, 9/460-461; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mücmelü'l-luga*, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986), 1/149; Cevherî, *Sihâh*, 128; Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî, *Kitâbü'l-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Mekketü'l-Mükerrreme: Mektebetü Nezzâr Mustafa Elbâz, 1419/1999), 1/259-260; İbn Side, *el-Muhkem*, 9/535-538; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/96; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 1634; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 10/52-53.

⁶¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/189; Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil fi'l-luga ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî (Beirut: Müessesetü'r Risâle, 1418/1997), 737; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebekî (Beirut: Dârü'l-İlmi lil-Melâîyn, 1407/1987), 410; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr v.dğr. (Beirut: Dâru'l-Mısriyye, 1384/1964), 14/316.

⁶² İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 410.

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/62.

⁶⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 167.

⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/102.

⁶⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1423/2002), 3/156.

⁶⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 7/331.

⁶⁸ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'l-elfâzi'l-Kur'âniyyeti'l-lefi terâdefet mebnâhâ ve tenevveat me'ânihâ*, thk. Muhammed el-Mısri (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1404/1984), 106; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/102.

⁶⁹ Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157; Mustafa Özel, “Kur'an-ı Kerim'i Okuma ve Âdabı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2/43, (2007), 75-90; Güloğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet*, 154-156.

âyetinde tilâvet lafzı, gerçek anlamda kitaba tâbi olmak ve onunla amel etmek anlamındadır.⁷⁰ Kur'ân tilâveti konusu, esas itibarı ile onun anlaşılması mevzusudur.⁷¹ Binaenaleyh tilâvet lafzı, mutlak olarak yalın okumanın ötesinde, okuduğunu anlama ve anladığına tâbi olmaktır. Zira tilâvet lafzının içerdiği etimolojik mefhumlardan biri de ittiba'dır. Buna göre Kur'ân tilâvetinde bulunan kişi, ona göre hayat dizayn etme niyetiyle onu okuyor demektir. Bu çerçevede en güzel örneği de el-A'raf 7/203. "قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالرَّبِّ إِذَا تَتَذَكَّرُونَ" "De ki: "Ben sadece rabbimden bana vahyedilene uyarım." ifadesiyle, vahye ittiba' eden ve vahyi eyleme dönüştüren Hz. Peygamber'de görüyoruz.

Kur'ân'ın gereği gibi okunması, ancak onu hakiki manada tilâvetle mümkün olabilmektedir. Buna göre okuma eyleminde dil, zihin ve kalp birlikteliğinin sağlanması gerekir. Bu birlikteliği sağlayan okuyucu ve dinleyiciler, bu eylemden haz alacaklardır. Öyleyse tilâvette kalp fonksiyonel olmalı, Murad-ı İlâhînin ne olduğunu anlamaya odaklanmalıdır. Aksi halde el-Enfâl 8/22. "إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ" "Allah katında canlıların en aşağı derecede olanları, sağır, dilsiz ve düşünemeyenlerdir." ifadesindeki vasıflarla uyuşulacaktır.

Bu açıklamalardan sonra tilâvet lafzının bazı âyetlerdeki kullanımını üzerinde durmak istiyoruz. Allah Rasûlü'ne (s.a.s), el-Neml 27/92. "وَأَنْ تَتْلُوا الْقُرْآنَ" "...ve Kur'ân'ı okumam emredildi." ifadesiyle, tilâvet lafzı zikredilerek Kur'ân okuması emredilmiştir. Âyetin siyak ve sibakı göz önünde bulundurularak değerlendirme yapıldığında Yüce Allah'ın, Rasûlü'nden öncelikle kendisine ibadet etmesini, ardından teslim olmasını ve sonrasında ise Kur'ân'ı tilâvet etmesini istediği görülmektedir. Dikkat edilirse burada Kur'ân tilâveti, ubudiyet ve teslimiyetten sonra zikredilmiştir. Bu da tilâvetin önemini ortaya koyması bakımından önem arz eden bir durumdur. Dolayısıyla tilâvet, Kur'ân'ı lafız olarak okumaktan öte lafızlar vasıtasıyla bize ulaşan ilahi mesajın, bilişsel ve sezgisel bir çabayla kavranması anlamını içermektedir.

Tilâvetin bir başka yönü de âyetlerin muhataplara duyurulmasıdır. Bu okumadaki amaç, dinleyenlerin ilahî mesajı işitmelerini sağlamanın ötesinde işittikleri tilaveti kavramaları için de onlara yardımcı olmaktır. Nitekim Allah Rasûlü'ne, muhatapları için el-En'âm 6/151. "قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ" "Gelin Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım." ifadesinin emredilmiş olması, bu vb.⁷² ifadelerde tilâvetin, anlam yüklü bir çağrı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle Allah Rasûlü'nün vahyi muhataplarına ulaştırması, yalnız bir ilandan ibaret olmamıştır. Şayet yalnız vahyin ilanı kastedilmiş olsaydı, bu durumda tilâvet lafzı yerine ve sair lafızlar zikredilebilirdi.

Kitabın muhataplara tilâvet edilmesi ve kitabın öğretilmesi ifadesinin birlikte zikredildiği örneğe bakacak olursak bu ifadenin el-Bakara 2/151. "كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ" "Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtır temizliyor, size kitabı ve hikmeti

⁷⁰ Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdi'l-Kadir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, thk. Mahmud Hâtır (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995), 1/83; Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vesît*, 117.

⁷¹ Mehmet S. Aydın, *Modernleşme Çabaları ve Kur'an'ın Yeniden Okunuşu*, III. Kur'an Haftası (Ankara, 1998), 321.

⁷² Benzer âyetler için bk. el-A'raf 7/175; Yûnus 10/71; el-Kehf 18/27; el-Ankebut 29/45.

*âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden Peygamberler gelmedi mi?*⁷⁶ ifadesinde tilâvet lafzı geçmektedir. Öyleyse âyetlerin okunması ve insanların okunan bu âyetlerle mükellef kılınması, ancak kendilerinin anladığı bir düzeyde okuma ile mümkün olabilmektedir. Bu da âyetlerin tilâvetinden maksat, bu âyetlerin kavranması ve buna uygun bir yaşam tarzı benimsenmesidir. Bu âyetlerde⁷⁷ görüldüğü üzere Allah Rasûlü'nün belirleyici temel vasıflarından biri de “tilâvet eden elçi” olmasıdır. Öte yandan Kur'ân'da tilâvet kelimesinin yer yer Yüce Allah'ın zatına nisbet edilmesi de söz konusudur. Nitekim Âl-i İmrân 3/108. *“İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Bunları sana gerçek olarak okumaktayız.”* gibi âyetlerde, tilâvet lafzının temel vasfının değişmediğini görmekteyiz.⁷⁸

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden hareketle, tilâvetle ifade edilen okumanın, kıraat ve tertil okuma biçimlerinin özelliklerini kapsamakla beraber, onlardan daha özel ve engin bir derinliğe sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁷⁹ Bu konu bağlamında son olarak bir hususun da altını çizmek istiyoruz. Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde İlahî Kelâm'ı öğrenme ve öğretmenin faziletine dair birçok ifade mevcuttur. Yalnız ülkemizdeki “İlahî Kelâm'ı öğrenme ve öğretme” ifadesinin Kur'ân ve hadis-i şeriflerde ifade edilenle örtüşmediğini ifade edelim. Zira ülkemizde Kur'ân talimi, neredeyse elif cüzünden başlayıp Kur'ân'ı yalın halde sonuna kadar okumaya (hatim) nihayetlenen bir süreci ifade eder olmuştur. Bu anlamda bu amel, ciddi anlamda daralmıştır. Bu daralma da, anlama ve uygulama merkezli okumadan yalnız salt okumaya; lafzı ile beraber ahkâmını öğrenme ve öğretmeden, yalnız lafzı öğrenme ve öğretmeye evrilmiştir. Oysaki tilâvetin hakkını vermek demek, Kur'ân'ın anlamını düşünerek okumak, mefhumu hayata yansıtmak demektir. Nitekim müslümanlığımızın ve dindarlığımızın kalitesi, Kelâm-ı İlahî'yle olan iltisakın sağlam ve kuvvetli oluşuyla doğru orantılıdır.⁸⁰ Anlaşıldığı üzere kelâmın okunması, ses ve makamın, mesajın özünü örtmesi değil, aksine kelâmın okunması; manasının merkeze alınması, sonrasında mananın hayatın içine akmasının sağlanması, neticede bireysel ve toplumsal hayata onun ilkeleri doğrultusunda bakılması demektir.

2.2. Tezekkür, Tefekkür ve Tedebbür

Kur'ân tilâvetiyle doğrudan ilintili olup, temayüz eden kıraat, tertil ve tilâvet kavramlarının yanı sıra düşünmeyi öne çıkaran başka kavramlar da vardır. Bunlar içerisinde temerküz edenler ise tezekkür, tefekkür ve tedebbür kavramlarıdır. Bu kavramların üçü de diğer babların yanı sıra tefa'ul babında da zikredilirler. Bunların bu babda zikredilmiş olması

⁷⁶ ez-Zümer 39/71, *وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُرَّارًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ هَذَا* *“Gerçekleri inkâr etmiş olanlar gruplar halinde cehenneme sevkedilecek; nihayet oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılacak; bekçileri onlara, “İçinizden, size rabbinizin âyetlerini okuyup duyuran ve böyle bir günle karşılaşacağınızı bildirerek sizi uyan bir elçi gelmedi mi?” diye soracak”.*

⁷⁷ et-Talâk 65/11, *رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مَبِينَاتٍ*, *“Size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi.”*; el-Beyyine 98/2, *“Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir”.*

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/58, *دَلِك تَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ*, *“(Ey Muhammed!) Bunu (bildirdiklerimizi) biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz”.*

⁷⁹ Fırat, “Kıraat, Tertil ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırılması”, 268.

⁸⁰ Mehmet Ünal, “Kur'an Kendini Nasıl Tanıtır?”, *Diyanet İlmî Dergi* (Kur'an Özel Sayısı), (2012), 254.

bu vasıfların zamanla oluşlarına işarettir.⁸¹ Yani istenen düşünme belki bir anda mümkün olmayabilir yalnız bu yolda atılan bir adım, Allah'ın ihsanıyla olumlu sonuç doğurur ve zamanla kişi tezekkür, tefekkür ve nihayetinde tedebbür eden bir konuma gelir. Bundan sonraki süreçte sırayla bunları ele alalım.

2.2.1. Tezekkür

Kur'an'da, okumayla ilgili zikredilen ıstılahlardan biri tezekkürdür. Tezekkür, “ذکر” kökünden türetilmiş tefa'ul kalıbında bir mastar olup “ذکر” lafzıyla aynı anlama gelmektedir. Buna göre tezekkür, unutulmuş bir şeyi hatırlama gayreti içinde olma⁸² anımsama, geçmişe yönelik düşünme, tekrar ederek ezberleme,⁸³ elden kaçan şeyi isteme vb. anlamlara gelmektedir.⁸⁴ Bu lafız, Kur'an'da tefa'ul bâbında, farklı fiil kalıplarında toplam 37 defa zikredilmektedir. ZKR/“ذکر” kökü, iftiâl bâbındaki kullanımları da 21 yerde geçmektedir.

Yüce Allah, Kur'an'ı insanoğlunun düşünüp ibret alması için indirmiştir. İbret alınması gereken şeyler, Kur'an'da bildirilmiş ve insanlar bildirilen bu âyetler üzerinde düşünmeye dâvet edilmiştir. Bu yüzden düşünmüyor musunuz/düşünmüyorlar mı? umulurki düşünürsünüz/düşünürler şeklinde nihayetlenen 21 âyet vardır. Bu ifadelerde yalın halde düşünmeye dâvet değil, aksine öğüt olarak ve alınan öğüdün gereğini de yerine getirmek için düşünmeye dâvet vardır. Örneğin; Sâd 38/29. “كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ” ifadesinde tedebbür ve tezekkür edilmesi istenmiştir. Bu ifadedeki “لِيَتَذَكَّرَ” lafzıyla ilgili Taberî, “Akıl sahipleri, ibret alsınlar, inanmayanların içinde buldukları ahvalden geri dursunlar ve âyetin işaret ettiği rüşte ulaşsınlar” şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁵

ed-Duhân 44/58. “فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” “Anlayıp düşünsünler diye Kur'an'ı senin dilinde kolaylaştırdık.” ifadesinin “لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ” şeklinde nihayetlenmesini, Kurtubî (ö. 671/1273), “Kur'an'a uymaya teşvik” olarak yorumlamıştır.⁸⁶ Söz konusu kısmı Beydâvî (ö. 685/1286), “Umulur ki onu anlar ve öğüt alırlar”⁸⁷ şeklinde yorum getirmiş; İbn Kesîr de (ö. 774/1373), “Umulur ki anlar ve amel ederler”⁸⁸ şeklinde tefsir etmiştir. İfadelerden de anlaşıldığı üzere tezekkür, daha ziyade anlama ve akletme üzerine inşa edilmiş bir ameliyedir.

Öte yandan tezekkürün, çok yönlü düşünmeyi telkin eden bir yapısı da vardır. Zira bu lafız, bir şeyi hem anımsamayı hem de kalp veya dil ile anmayı ihtiva etmektedir. Örneğin; el-Bakara 2/40. “اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ” “Size verdiğim nimetimi hatırlayın.”⁸⁹ ifadesinde anımsamayı; el-Bakara 2/200. “فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا” “atalarınızı andığınız gibi,

⁸¹ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'aziz*, thk. Muhammed Alî el-Bühâr-Abdül'alîm et-Tahâvî (Kâhire: İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1416/1996), 2/320.

⁸² Ebü Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî, *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî-Mutahhir b. Ali el-İryânî-Yusuf Muhammed Abdullah (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1999), 4/2286.

⁸³ Cevherî, *Sihâh*, 374; Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs*, 1/868.

⁸⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/626.

⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/142.

⁸⁷ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 7/104.

⁸⁸ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr. (Kâhire: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000), 12/355.

⁸⁹ Benzer kullanımlar için bakınız: el-Bakara 2/47, 63, 122, 231, Âl-i İmrân 3/103; el-Mâide, 5/7, 11, 13, 14, 20; el-En'am, 6/44; el-A'raf, 7/69, 74, 86, 165, 171; el-Enfâl, 8/26; İbrâhim, 14/6.

hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın."⁹⁰ ifadesinde dil ile anmayı; Âl-i İmrân 3/135. "ذَكُرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفِرُوا لِذُنُوبِهِمْ" "*Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler.*"⁹¹ ifadesinde ise kalp ile anmayı ifade etmektedir. Buna göre hatırlama eksenli olan bu lafız, hem geçmişe yönelik bir düşünme hem de kalp ve dil ile anmadır.

2.2.2. Tefekkür

Kur'an'da okumayla ilgili zikredilen ıstılahlardan biri de tefekkürdür. Tefekkür, FKR/"فكر" kökünün tefa'ul kalıbındandır. Lügatlerde, bu kökün sülâsî hali olan "فَكَرَ" ile if'âl, tef'il ve tefa'ul bâblarındaki kalıpların aynı manaya geldiği ifade edilmiştir. Buna göre "تَفَكَّرَ" lafzı, düşünmek, bir şey üzerinde zihin yormak, önem vermek, ihtiyaç duymak,⁹² matlûb olan vâridâtı kavramak için kalbin, eşyanın mana sahasında düşünmesini sağlamak vb. anlamlara gelmektedir.⁹³

Kur'an'da toplam 18 yerde zikredilen "فكر" lafzının 17'si tefa'ul bâbındandır. Örneğin; "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" "*İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.*"⁹⁴ Bu âyetteki "يَتَفَكَّرُونَ" fiilini Mücâhid'in umulurki itaatkâr olurlar şeklinde yorumladığını bildiren Taberî'nin kendisi de "Âyetlerden ibret alırlar" şeklinde izah etmiştir.⁹⁵ Yine söz konusu lafızla ilgili İbn Cevzî ve Kurtubî de "Düşünür ve ibret alırlar" demişlerdir.⁹⁶ Beydâvî, "İnsanlar Kur'an üzerinde düşünürler ve hakikatleri kavrarlar" şeklinde tarif etmiş,⁹⁷ İbn Kesîr ise "Kur'an ifadeleri hakkında düşünürler de hidâyet yoluna ram olurlar; böylece dünya ve âhirette başarı elde edenlerden olurlar" demiştir.⁹⁸

Bir başka örneği el-Haşr 59/21. âyet üzerinden verebiliriz. Zira bu âyet-i kerîmede Yüce Allah, "لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَانِئًا مَتَّصِعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" "*Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.*" buyurmaktadır. Müfessirlerin kahir ekserisine göre bu ifadede, Kur'an'ın yüceliği ve etkisi, temsîlî bir anlatımla ortaya konmuştur. Yine onlara göre Kur'an okunurken huşu duyulması ve âyetler üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgulanmış aksi durumda olanlar ise kınanmıştır.⁹⁹ Ayrıca bu âyetteki "insanlara verdiğimiz gibi dağa da akıl ve temyiz gücü vermiş olsaydık, bu içerikteki İlâhî Kelâm'ı o dağın üzerine indirseydik; olanca büyüklüğüne

⁹⁰ Benzer örnekler için bk. el-Bakara 2/203, 239; el-Mâide 5/4; el-Hac, 22/28.

⁹¹ Benzer örnekler için bk. en-Nisâ 4/103; el-Enfâl 8/45.

⁹² İsfahânî, *Müfredât*, 643; Cevherî, *Sihâh*, 819; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/65; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 588; Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, 3/475.

⁹³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7/38.

⁹⁴ el-Nahl 16/44.

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/111.

⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/450; Kurtubî, *el-Câmi'*, 12/330.

⁹⁷ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/227

⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/315.

⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 8/224; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 7/202; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 13/501; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Abdülfettâh Ebû Sünne (Beyrüt: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1418/1997), 7/414; Ebüssüûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 7/310; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 9/452; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/62.

ve sağlamlığına rağmen dağ, Allah'a olan haşyetinden ötürü inkiyâd eder paramparça olurdu" ifadesiyle, müşahede edilen varlıklar üzerinde düşünmeye davet vardır.¹⁰⁰

Tefekkürün geçtiği âyetleri genel olarak siyak-sibakını da göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmak gerekirse tefekkür, kişinin tasavvur edebildiği âyetler aracılığıyla tasavvurunu yapamadığı gayba yönelmeyi ifade ettiği görülür. Diğer bir ifadeyle tefekkür; somuttan soyuta, mikro âlemden makro âleme, şahadet âleminden gayb âlemine yönelişin adıdır. Nitekim zihinde görüntüsü belirmeyen soyut şeyler için tefekkürün kullanımı söz konusu değildir. Allah Rasûlü'nün "تَفَكَّرُوا فِي آيَاتِ اللَّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ" "*Allah'ın nimetleri hakkında tefekkür edin, Zâtı hakkında tefekkür etmeyin!*"¹⁰¹ ifadesi de konuyu destekler mahiyettedir. Allah'ın zatıyla ilgili tefekkür edilemez. Zira Allah'ın bir benzeri olmayıp şekil ve suretle tahayyül edilemez. Bundan ötürü tefekkür, somut ve gözlemlenebilir deliller üzerinde düşünerek, soyut gaybi âleme yönelişi ifade etmektedir. Bu yönüyle tefekkür, tezekkürün bir ileri aşamasıdır, diyebiliriz.¹⁰²

2.2.3. Tedebbür

Kur'ân'da okumayla ilgili zikredilen ıstılahlardan bir diğeri ise tedebbürdür. Tedebbür, DBR/"دبر" fiilinin tefa'ul kalıbında mastardır. Söz konusu kök, lügatlerde hem fiil hem isim olarak zikredilmiştir. Fiil olarak; sürekli uyumak, ölmek, yazı yazmak, okun hedeften sapması, arkaya dönmek,¹⁰³ götürmek, yaşlanmak, ulaştırmak, haber nakletmek, rüzgâra yakalanmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁴ İsim olarak ise; sırt, ense, arka, son, köşe, ekilebilir tarla, arı sürüsü, çekirge yavrusu, ada, dağ, mal, felâket, hezimet, masiyet, kıblenin zıddı, Lodos Rüzgârı, arkaya gerilen ip, son anda akla gelen tedbir, vaktin sonunda kılınan namaz, kumsala inşa edilen yapı, yapının zemine yakın kısımları, insanın ökçeleri üzerinde bulunan sinir vb. anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁰⁵ Aynı kökten türeyen tedbir de, tedebbür neticesi bağlamında planlanan bir eylem için gerekli olan önlemi almak anlamında zikredilmiştir.¹⁰⁶

"دبر" kökü, Kur'ân'da toplamda 44 defa geçmektedir. Bunlardan dördü tefa'ul bâbındadır. Bu lafzın تَفَعَّلْ kalıbında gelmesi, daha önce ifade ettiğimiz üzere başka anlamların yanı sıra tekellüf de barındırır. Bu da bir işin belli bir süre emek vererek ortaya çıkarıldığına işaret etmektedir. Bu yönüyle düşündüğümüzde tedebbür, bir ifadeyi veya olguyu zihinsel ve

¹⁰⁰ Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-husân*, 7/414; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 7/310.

¹⁰¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abu'l- 'Îmân*, thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid (Bombay: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/119.

¹⁰² Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-Luğâviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, ts.), 1/75-76.

¹⁰³ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 296; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/278; Nejdet Karakaya, "Kur'an'da Sembolik Eylemler-Düşünmeye Dair Kavramlar Bağlamında", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1, (2016), 181.

¹⁰⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 306-307; Cevherî, *Sihâh*, 330-331; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/268; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 498-499; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 3/197-200; Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs*, 1/850-852.

¹⁰⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 306-307; Cevherî, *Sihâh*, 330-331; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/268; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 498-499; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 3/197-200; Asım Efendi, *Terceme-i Kâmûs*, 1/850-852; Bayram Kanarya, *Fedâilu'l-Kur'an Rivayetlerinin sihhati ve bu Rivayetlerin Oluşturduğu Kur'an Tasavvuru* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2016), 303-306.

¹⁰⁶ İhan Kutluer, "Düşünme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/53-57; Madazlı, "Kur'an Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür", 311.

psikolojik imkânların işletilmesiyle belli bir sürede kavrama çabasıdır.¹⁰⁷ Zaten bir metni okumakta asıl gaye onu anlamaktır. Nitekim Nevevî de (ö.676/1277), *el-Ezkâr* isimli eserinde buna işaret ederek, Kur'ân tilâvetinin zikirlerin en faziletli olan başında geldiğini, O'nu okumada asıl maksadın ise tedebbür olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Zira vahiy, insana doğru bir dünya görüşü sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle insana dünya hayatına nasıl bakması gerektiğini hatırlatmaktadır. Kur'ân'ın Allah Rasûlü'ne (s.a.s) indirilişinin asıl gayesi de budur.¹⁰⁹

Kur'ân'ın temel mesajlarından biri de üzerinde tedebbür edilerek okunmasıdır. Bundan ötürü tedebbür kavramı kimi âyetlerde Kur'ân lafzıyla birlikte zikredilmiştir. Bunun İlâhî Kelâm'ın tilâvetine yönelik oluşu, bize ipuçları vermektedir. Kur'ân'da tedebbür ve Kur'ân kafızlarının birlikte zikredildiği dört âyet vardır. en-Nisâ 4/82. “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ” “*Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı?*”¹¹⁰, el-Mü'minûn 23/68. “أَفَلَمْ يَتَذَكَّرُوا الْقَوْلَ” “*Onlar bu söz (Kur'ân) üzerinde hiç düşünmezler mi?*”¹¹¹, Sâd 38/29. “كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ لِيَذَكَّرَكَ لِيَذَكَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ” “*Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik.*”¹¹², Muhammed 47/24. “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ” “*Kur'ân'ı okuyup düşünmezler mi?*”¹¹³ ifadeleridir.

Bu ifadeleri genel olarak bağlamıyla birlikte değerlendirdiğimizde “Kur'ân tilâvetini tedebbür üzere okunması” ifadesiyle, aklın fonksiyonel olarak kullanıldığı, kavli ve fiili bir okumanın kastedildiği anlaşılmaktadır. İdeal bir Kur'ân tilâveti de budur. Öyleyse vahyin bütün bölümlerinin okunma vasfını temsil etmek üzere zikredilen bu âyetlerdeki vurgu, Kur'ân'ın sadece lafızla değil, lafızının yanı sıra anlamı üzerinde düşünerek okunmasını da içermektedir. Öte taraftan Kur'ân'ı tilâvet etmek, Yüce Allah ile iletişim halinde olmayı ifade etmektedir. Bu durumun sağlıklı bir zeminde devam etmesi, Kur'ân âyetleri üzerinde ancak tedebbür etmekle mümkün olabilmektedir. Böylelikle insanda gerek hissi ve manevi gerekse de düşünsel ve akli boyuttaki güzellikler ortaya çıkmış olsun. Bu yönüyle tedebbür okuyuşu, tezekkür ve tefekkürü de ihtiva etmekle beraber bunların ötesinde daha ulvî bir okuyuşu ifade etmektedir, diyebiliriz.

Sonuç

“Kur'ân Kıraatında Kavramlar Üzerine Bir Analiz” isimli çalışmamızda kıraat, tertil, tilâvet ile tezekkür, tefekkür ve tedebbür terimleri ele alınmıştır. Bu lafızların, Kur'ân'da ne kadar geçtiği rakamlarla belirtilmiş, etimolojik yapısı ile lügavi ve istilâhî anlamları referans eşliğinde verilmiştir. İlk bakışta bu lafızlar, üçerli gruplar halinde kendi içerisinde aynı şeyi ifade ettiği düşünülse de bunların anlam yapıları ve buldukları siyak sibak bağlamları incelendiğinde bunların aynı şeyi ifade etmediği aksine birbirlerini tamamlayan bir anlam hiyerarşisine sahip oldukları görülmüştür. Zira bu kavramların her birinin kendine has bir anlamı bulunmakta, her biri kendine özgü bir okuma biçimini yansıtmaktadır. Öncelikle ilk gruba yönelik bir sıralama yapacak olursak, okuma ve okuduğunu anlama sadedinde kıraat

¹⁰⁷ Şehmus Demir, *Kur'an'ın Temel Hedefi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 105-106.

¹⁰⁸ Nevevî, *el-Ezkâr min kelâmi seyyidi'l-ibrâr*, 189.

¹⁰⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Ankara: 1988), 1/14.

¹¹⁰ Âyetin tefsiri için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/201-202.

¹¹¹ Âyetin tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 10/133.

¹¹² Âyetin tefsiri için bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/272-273.

¹¹³ Âyetin tefsiri için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/65.

lafzına nazaran tertîlin; tertîl lafzına nazaran da tilâvetin; maksadı daha fazla açıklayan ardışık kelimeler olduğu anlaşılmalıdır. Diğer bir ifadeyle metni okuma ve okunan metni kavrama ameliyesi, sanatsal icra edasıyla belli noktadan başlayıp aşama aşama ilerlemekte ve nihâti bir noktaya varmaktadır. Bu ifadelerle göre bir metni okumaya henüz yeni başlamış birinin okuyuşu kıraat ise, onun daha da ileri bir derecesi tertîl, olması gereken en iyi okuma biçimi ise tilâvetdir. Birçok şeyde olduğu gibi Kur'ân kıraatinde de tedriciliği esas alan Yüce Allah, vahyin ilk yıllarında kıraat ve tertîl lafız ve türevleriyle hitapta bulunmuş, insanları okuma ve anlamaya teşvik etmiş, vahyin sonraki yıllarına doğru ise tilâvet lafzının türev ve kiplerine daha fazla yer vermiştir.

İkinci grup tezekkür, tefekkür ve tedebbür lafızları, çoğu zaman birbiri yerine kullanılıp, algılamanın oluşum süreçlerine göre aralarında pek fark yokmuş gibi zannedilse de esas itibarıyla aralarında ciddi farklar olduğu dikkat çekmiştir. Bu farklar, algının oluşum sürecini anlatması bakımından konuya ayrı bir derinlik kazandırmaktadır. Bu durum ise Kur'ân'da zikredilen lafızların, bilinçli ve belli bir gayeye ma'tuf olarak kullanıldığını göstermektedir. Zira uyarıcıların zihinde duyuma dönüştürülmesi, algılama sürecinin ilk aşamasını oluşturur. Kur'ân'a göre bu, şuur ve ihsastır. Bir sonraki aşama ise, bu duyuların ilgili yerlerle doğru irtibat kurmasını ifade eden akletme/anlama eylemidir. İşte ilk aşamada sebepler üzerine yoğunlaşarak bir şeyi anımsamayı, geçmişe yönelik derin düşünmeyi ifade etmek tezekkürken; kişinin tasavvur edebildiği âyetler üzerinden, tasavvuru mümkün olmayan gaybi âleme yönelmesi de tefekkürdür. Son aşama olan uzun ve yorucu zihinsel çabanın ardından geleceğe yönelik gerekli tedbirlerin alınması ise tedebbürdür. Özellikle bu son üç lafzın tefe'ül kalıbında da gelmiş olmasının, tesadüf olmadığını ayrıca hatırlamak gerekir. Çünkü bu kalıp, Arap dilinde "tekellüf" kalıbıdır. Bu da baştan beri okuyuşuna kıraatle başlayıp tertil ve tilavetle seyr-i sülük yapan bir okuyucunun, tezekkür ve tefekkürle bu okuyuşunu belli bir merhaleye taşıdığını ve tedebbürle nihayi noktaya vardığını göstermektedir.

Kaynakça

- Albayrak, İsmail. "Müslüman Toplumda Kur'ân-ı Kerîm'in Yeri ve Tefsiri". *Diyanet İlmî Dergisi* (Kur'ân Özel Sayısı), (2012), 455-469.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'ül-mesânî*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-Luğâviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, ts.
- Aydın, Akif. "Kur'ân-ı Kerîm Okumanın ve Dinlemenin Fazilet ve Âdâbı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 127-152.
- Aydın, İsmail. *Kur'ân Tarihi*. İzmir: Tibyan Yayınları, 2014.
- Aydın, Mehmet S. *Modernleşme Çabaları ve Kur'ân'ın Yeniden Okunuşu*. III. Kur'ân Haftası. Ankara, 1998.
- Aydın, Osman. "İslam Düşüncesinde Kur'ân Tasavvurları Ve Kur'ân Anlayışımız". *İslami İlimler Dergisi Yayınları* (2007), (I. Kur'ân Sempozyumu 14-15 Ekim 2006), 12-25.
- Aydın, Osman. "Mutezile Geleneğinin Kur'ân-ı Kerîm Tasavvuru". *İslami İlimler Dergisi Yayınları* 1/2 (2006), 39-58.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abu'l- İmân*. thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid. Bombai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1389/1971.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *Sihâh*. thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demir, Şehmus. *Kur'ân'ın Temel Hedefi*. Ankara: Fecr yayınları, 2013.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî. *Mecâzü'l-Kur'ân*. nşr. M. Fuad Sezgin. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr v.dğr. Beyrût: Dâru'l-Mısıriyye, 1384/1964.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Fırat, Yavuz. "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırılması". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002), 257-273.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Muhammed Alî el-Bühâr-Abdül'alîm et-Tahâvî. Kâhire: İhyâu't-Türâsî'l-İslâmî, 1416/1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*. trc. Ali Aslan. İstanbul: Merve Yayınları, 1993.
- Gül, Ali Rıza. "Geleneksel Kur'ân Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (2006), 11-53.

- Güloğlu, N. Vildan. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn müratteben alâ hurûfî'l-mu'cem*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrût: Dâr'ül-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2002.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Mekketü'l-Mükerreme: Mektebetü Nezzâr Mustafa Elbâz, 1419/1999.
- Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Yemenî. *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kelûm*. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî-Mutahhir b. Ali el-İryânî-Yusuf Muhammed Abdullah. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzi Münîr Ba'lebekî. Beyrût: Dârü'l-İlmi lil-Melâyîn, 1407/1987.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mücmelü'l-luga*. thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr. Kâhire: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrût: ts.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-'azam fi'l-luga*. thk. Abdülhamîd Hendâvî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi'l-ilmî't-tefsîr*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. thk. Zekeriyya Amîrât. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Kanarya, Bayram. *Fedâilu'l-Kur'ân Rivayetlerinin sihhati ve bu Rivayetlerin Oluşturduğu Kur'ân Tasavvuru*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2016.
- Karakaya, Nejdî. "Kur'ân'da Sembolik Eylemler-Düşünmeye Dair Kavramlar Bağlamında". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1 (2016), 171-188.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kuran Yolu Türkçe Meâli ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Komisyon. *el-Mu'cemu'l-Vesît*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1972.
- Kurâ' en-Neml, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hasen el-Hünâî. *el-Müntehab min garîb-i kelâmi'l-'Arab*. thk. Muhammed b. Ahmed el-Umerî. Mekke-i Mükerrreme: Merkezü İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî, 1409/1989.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin v.dğr. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutluer, İlhan. "Düşünme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Madazlı, Ahmet. "Kur'ân Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (1985), 310-329.

- Maşalı, Münteha. “Kur’an Okumanın Keyfiyeti ve Okuma Düzeyleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi”. *Usul İslam Araştırmaları* 15/15 (2011), 75-89.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1426/2005.
- Muhammed Hamidullah. *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. trc. Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Müberred, Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Kâmil fi’l-luga ve’l-edeb*. thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî. Beyrût: Müessesetü’r Risâle, 1418/1997.
- Mütercim Asım Efendi. *Terceme-i Kâmûs, el-Okyanûsu’l-basît fi tercemeti’l-Kâmûs*. 1305/1887.
- Nefes, Hayrunnisa. *Kur’ân Tilavetinde Temsili Okuma*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2013.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müfî. *el-Ezkâr min kelâmi seyyidi’l-ibrâr*. Kâhire: ts.
- Özel, Mustafa. “Kur’ân-ı Kerîm’i Okuma ve Âdabı”. *Diyanet İlmi Dergi* 2/43, (2007), 75-90.
- Pakdil, Ramazan. *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrût: ed-Dâru’s Şâmiyye, ts.
- Râzî, Ebû’l-Fazl Abdurrahmân b. Ahmed b. el-Hasen b. Bündâr. *Mefâtihu’l-gayb*. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1401/1981.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdi’l-Kadir. *Muhtâru’s-Sihâh*. thk. Mahmud Hâtır. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1995.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1958.
- Sâhib b. Abbâd, Ebû’l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî. *el-Muhît fi’l-luga*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. Beyrût: ts.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’l-elfâzi’l-Kur’âniyyeti’l-leî terâdefet mebnâhâ ve tenevveat me’ânihâ*. thk. Muhammed el-Mısırî. Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1404/1984.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’ân*. thk. Ali Muhammed Muavvîd, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Abdülfettâh Ebû Sünne. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1418/1997.
- Süyûtî, Ebû’l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *el-İtkân fi’l-‘ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2008/1429.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Mektebetu’d-Dari’t-Turas, 2005.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir ve Mahmud Muhammed Şakir. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2000.
- Ünal, Mehmet. “Kur’ân Kendini Nasıl Tanıtır?”. *Diyanet İlmi Dergi* (Kur’ân Özel Sayısı), (2012).
- Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*. Beyrût: Dâru Mektebeti’l-hayât, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*. thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî. Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü’l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998.